

ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ УЧЕШЋА ЛАИКА У ВРШЕЊУ ПРАВОСУЂА

Учешће лаика у вршењу правосуђа је факат који се много-струко среће у разним државама и у разним етапама правног развоја. То је појава коју је историја забележила много пута и кроз врло различите облике, при чему се облици изражени у римском и у германском праву често цитирају као клисични и типични чак и за савремене појаве ове установе. Међутим, поред њих се могу навести и многи други облици, при чему је посебно врло карактеристично да су узроци који су у појединим моментима у разним државама доводили до учешћа лаика у вршењу правосуђа били доста различити и сваки пут специфични, као што су и облици а нарочито резултати који су се путем ове установе постизали били врло различити, тако да свака појава ове установе мора бити посебно проучавана у светлости услова одговарајућег времена и простора, при чему се мора нарочито водити рачуна о друштвеном уређењу и државној структури сваке поједине државе, јер појава учешћа лаика у вршењу правосуђа стоји у врло тесној вези са питањем организације државне власти у свакој појединој држави од стране владајуће класе која у сваком одређеном моменту тражи најприкладније облике да с једне стране осигура правни ред и законитост у земљи, али с друге стране и да осигура своје сопствене интересе, чијој заштити у крајњој линији служи правни поредак, па и судство као његов саставни део.

Многострукост проблема учешћа лаика у вршењу правосуђа показује се у првом реду у формама овог учешћа, што нарочито важи уколико је у питању ова појава онаква каква је постојала кроз историју. Међутим, многострукост проблема код овог питања јавља се и у многим другом правцу, а нарочито у погледу питања правне материје у којој би постојало учешће лаика: поставља се питање да ли би ово учешће требало да постоји у свима областима судског функционисања, или би пак оно било сведено само на неке материје, при чему се обично повлачи разлика између кривичног и приватног права, па се чак и унутар сваке од ових материја прави низ подела, уз посебно повлачење разлике, у материји кривичног права, с обзиром на врсту, карактер и тежину кривичних дела, а у материји приватног права се посебно издваја материја тзв. трговачког права. А с обзиром на све то постоји и различитост обима, и различитост начина, и различитост значаја учешћа лаика у вршењу правосуђа у погледу сваке од ових материја, а посебно сваке од грана унутар кривичног и приватног права као две основне категорије. Но разуме се да учешће лаика у вршењу правосуђа може бити и опште бар у извесним судским инстанцијама, тј. односити се на сву судску материју.

Појава учешћа лаика у вршењу правосуђа је историска категорија. Но она није само то. Она је и појава која се среће и у савре-

меним правима, посебно како у правима буржоаских тако и у правима социјалистичких држава односно држава у којима се изграђује социјализам. Дакле једна појава која у савременом друштву има доста широку примену иако врло различиту и по обиму и по облику у појединим државама. При томе мислимо, иако учешће лаика у вршењу правосуђа има и у историји и у савременим државама читав низ заједничких проблема, ипак треба јасно одвојити ове етапе појаве учешћа лаика у вршењу правосуђа, с обзиром да су и друштвени услови у којима се ова појава изражава односно у којима се ова проблематика поставља, врло различити, нарочито у вези постојања неупоредиво различитог броја правника-стручњака који су ангажовани у вршењу правосуђа, и нарочито у вези значајне организованости вршења судске функције у времену када су се, са разбијањем феудализма, створили материјални, па у следству њих и други друштвени услови за масовно уздизање људи, за ослобођење човека као јединке, за кретање људи, за стицање знања, за недогматско мишљење, за борбу идеја, — једном речју када су се створили услови који су омогућили развитак науке и животних услова какве савремено друштво пружа човеку за његово коначно ослобођење од свих стега и за развијање свих способности човека — у његовом сопственом интересу и интересу друштва, друштва које све више добија другачији однос према човеку и то — што је нарочито важно у овој етапи развоја човечанства — према сваком човеку. Јер док је учешће лаика у вршењу правосуђа у ранијим етапама развоја права било у самој ствари једна нужност која се наметала у вези са самом друштвеном структуром, струкуром у којој је подела рада и издвојеност стручњака и државне организације била на једном релативно нижем ступњу, дотле у савременим државама, државама новог века питање учешћа лаика добија један свеснији карактер, осветљен многим другим околностима него што је био случај у робовласничким и феудалним државама. Све то посебно у тесној вези са изванредно и до максимума provedеној подели рада у савременом друштву, повећаном стручношћу која се захтева за обављање свих послова у савременом друштву и у великим и у многим државама, већ довољним бројем стручњака, па међу њима и правника за обављање одређених функција у друштву, функција за чије обављање се данас по правилу захтева одређена, и то најчешће универзитетска стручност.

Савремено друштво за обављање послова тражи одређену стручност. И то све више, не чинећи у томе погледу никаквих разлика уколико су у питању јавне функције, па према томе и уколико је у питању судска функција. Та чињеница се види не само у погледу органа који непосредно обавља поједине функције него и у погледу органа који својом стручном сарадњом помажу извршење извесне јавне функције. У области судства то пак значи да се та стручност — заснована по правилу на одговарјућим претходним школским квалификацијама — захтева како на страни судија тако и

на страни помоћног судског и уопште судског особља, при чему управо стручност овог помоћног особља игра врло значајну улогу у правилном обављању функције правне заштите. Отуда се данас и не може замислити у савременој држави судство без сталних судија-стручњака, судија-правника, тако да се у томе погледу ова функција државе у основи и не разликује од било које друге јавне функције (просвете, здравља, технике). А то је и разумљиво и оправдано с обзиром на поделу рада каква постоји у савременом друштву и с обзиром на степен изграђености појединих наука које се баве проблематиком појединих јавних служби.

Ова чињеница у савременом друштву јасно указује на основни и промордијални значај судија-стручњака и осталог правнички образованог судског особља у вршењу службе заштите права. Без њих се данас — за разлику од стања у робовласничком и феудалном друштву — не може ни у једној држави ни замислити добро уређено правосуђе, и то је опште призната чињеница. Међутим, док је у многим државама ова чињеница не само основна него је и правило које не познаје и не трпи никакве изузетке, а то значи док у многим државама судску функцију у свима облицима и свима инстанцијама врше једино и само судије правници, дотле има држава у којима ова чињеница претставља истина правило или бар полазну тачку, али од којих може бити и има изузетака, тј. у којима у вршењу функције правосуђа учествују, бар у појединим случајевима или бар у појединим фазама правозаштитне службе, и лаици, при чему њихов положај може бити врло различито регулисан (напр. основно разликовање између *ustavni sud* и *schlichtung*; или између *suñeña* у првој и вишим инстанцијама).

Та појава учешћа лаика у вршењу правосуђа у савременим државама предмет је врло обимне дискусије нарочито у току последњих сто година, и аргументни који су изнети у прилог или против постојања ове појаве су више него опште познати. При томе се често заборављају конкретни услови који су довели до увођења и евентуално до задржавања и данас лаичког елемента у правосуђу, већ се по правилу наводе многи чисто апстрактни и теориски разлози у прилог једне или друге тезе, у прилог или против учешћа лаика у вршењу правосуђа. Сви ти многобројни разлози плод су теориског општавања конкретних узрока и резултата, али они често воде опасности да се идолизирају поједини од њих, да се они посматрају изоловано и без везе са целокупношћу друштвене условљености правних појава, при чему се посебно не води рачуна о развоју појединих случајева и облика учешћа лаика у вршењу правосуђа, већ се савремено стање изједначаје са оним које је постојало у моменту када је дошло до увођења одређеног облика учешћа лаика у вршењу правосуђа управо одређене земље.

Неспорно је да многи од досад у науци формулисаних теориских аргумената у прилог учешћа лаика у вршењу правосуђа имају свога оправдања и да се може разумети да они могу и да послуже

као извесна подлога за научно оправдање постојања ове установе у појединим правима, али је исто толико, мислимо, неоспорно да се у многим државама установа учешћа лаика у вршењу правосуђа брани или бар толерира из разлога историских навика и схватања да се само у тим историским облицима организације правосуђа може обезбедити добра заштита права, заштита која се исто тако квалитетно добра обезбеђује у другим државама без икаквог учешћа лаика у вршењу правосуђа. На тај начин, мислимо, да оправдање данашњег учешћа лаика у вршењу правосуђа има најчешће „историски“ карактер: из навике да се на тај начин врши заштита права: из схватања да уобичајени облик пружа више стабилности него нови; из недовољне „куражи“ да се призна да лаици већ практично у многим државама чак и када учествују у вршењу правосуђа учествују данас са стварно врло умањеним значајем, без обзира на формалне правне прописе; из — једном речју — статичности која је просечна одлика права у односу на многе друге форме друштвеног живота, а врло често и одлика правне науке и правника као људи; — одржава се у многим државама установа учешћа лаика у правосуђу и то у старим, традиционалним, историским облицима и са одговарајућим ритуалом, који често претстављају само голу форму. А право и правници још увек доста често жртвују садржину форми, нарочито када је у питању форма која је у једном историском моменту значила израз напретка у развоју слободе човека. У дужном и заслуженом поштовању према великим реликвијама прошлости садашњост даје свој обол, у уверењу да поштовање треба да се изражава у очувању историског облика и то бар као форме ако не и њихове суштине. Нажалост такав став често само значи изигравање установа које су у једном моменту тако успешно и тако заслужно послужиле прогресивном развоју напредне хуманитарне мисли. Садашњост би им показала много више поштовања и одала много више признања ако би их благовремено склонили из живота који их — фактички и потајно — демантује, упућујући их благовремено у музеј старина где ће једнога дана, како је рекао Енгелс, друштво упутити и целу државну машину да буде поред коловрата и бронзане секире.

Насупрот овоме, питање увођења лаика у вршењу правосуђа у једном моменту развитка појединих држава појављује се у сасвим другом облику. Низ услова, често врло специфичних за сваку поједину савремену државу, условљавао је и условљава коришћење лаика при вршењу судске функције, и то увек поред стручњака-правника и уз коришћење читаве организације стручног и помоћног техничког особља за обављање судске функције у целини. Ми се овде нећемо задржавати на излагању тих услова, али ћемо указати на један општи услов који се јавља скоро код свих случајева увођења лаика у вршењу правосуђа, услов који непосредно указује на сву повезаност права и посебно судства са целокупношћу друштвеног уређења и друштвеног збивања у свакој појединој држави, а да-

рочито који указује на повезаност права са политичким односима и политиком једне земље, посебно у времену значајних и темељних друштвених промена, нарочито у временима социјалних револуција у појединим земљама.

Судство је део апарата државне машине помоћу које и кроз коју владајућа класа на један специфичан начин обезбеђује остварење својих интереса изражених у општим и најопштијим правним принципима и правилима кроз законе и остале нормативне акте. То је, као што је рекао Лењин, онај суптилни орган преко кога владајућа класа, служећи се њим као слепим и финим оруђем, под видом законитости и правде, обезбеђује остварење своје воље уздигнуте на степен закона. Али је то орган којим се, због великог поверења маса у њега и његовог великог стварног значаја за остварење реда и правне сигурности у друштву, служи свака нова социјална снага, свака владајућа класа већ од самог момента долажења на власт. И то врло обимно и могли би рећи, у животу савремених (буржоаских и социјалистичких) држава, у много већем обиму него што је то чињено било кад и било где раније у историји, што је и разумљиво с обзиром на ступањ људске културе до кога је човечанство дошло у своме развоју. То све без обзира на који начин долази до смене владајуће класе у појединим државама, па дакле и ако до тога долази у следству револуционарних промена па било да су оне имале или имају карактер буржоаско-демократских револуција било да оне имају карактер социјалистичких револуција. У свима случајевима тих револуционарних промена до којих је долазило у времену промена од XVIII века до данас, непрестано се приступало и приступа, поред осталих државних установа и органа, и организовању одн. преуређењу судства, при чему, и то је сасвим разумљиво с обзиром да је и суд један орган државе, те социјалне и у првом реду револуционарне промене бивају управљене не само на сам систем судства и на његову организацију него и на, ако не и у првом реду, персонални састав судства и посебно судског кадра. А све то сасвим разумљиво и оправдано. Стара државна машина коју револуција уништава функционисала је уз помоћ и кроз одређени апарат, дакле уз помоћ одређеног људског састава, па дакле и уз помоћ одређеног судског састава, судског кадра. Разбити стару државну машину је битан услов за успех сваке социјалне револуције, као што је и организовати нову државну машину битан услов за успех револуције. Разбијање старе државне машине значи у знатној мери и отклањање са одговарајућих функција старог апарата, старог људског састава, разуме се у оним областима које су имале посебан значај за чување старог поретка и које су служиле очувању старог поретка. А несумњиво је да је судство једна таква област, и то не само по своме основном задатку: чување законитости и примена права, него и по својој суштини. Уништава се и темељито мења, у вези извршених друштвених промена, правни систем на основу кога је суд делао и на

основу кога је суд изрицао своје одлуке. А у таквим револуционарним променама већ поменути статички карактер судства и судског кадра чини скоро немогућим да правнички и судиски кадар у пуној мери може да одговори новим задацима који се пред судство постављају, што значи да судиски кадар не може — бар не сав или већим делом — да буде носилац нових правних схватања, чувар нове законитости, активни радник на остварењу новог правног поретка. То је социјално тешка последица по судиски кадар у револуцији посматран као целина, али је то социјална појава коју су показале све досадање велике социјалне револуције. Нови животни односи траже једну активност коју судиски кадар старе револуцијом разбијене државне машине тешко може да покаже, а судство ипак мора да иде у корак са новим друштвеним променама и са новим законским актима, тако да се у таквим моментима увек појављивала и појављује потреба да се тај кадар „подмлади“, да у судски апарат дођу и људи који би боље могли да схвате социјалну улогу права у новом друштву и да боље остваре нову законитост, законитост која је, као правна категорија, иста као и законитост разбијене државе, али законитост која је по својој садржини више или мање другачија од оне раније, јер је и ново право више или мање различито од оног које је у револуцији укинато. А то је сасвим разумљиво, јер право као правило и форма понашања и односа људи у друштву није „дато“, једно и непроменљиво за сва времена и за сва раздобља у развоју људског друштва, већ мора и стварно нужно прати целокупност промена односа у друштву, а посебно промена у области производних односа.

У једној таквој ситуацији, а она се историски показала да у основи увек настаје у вези са свим револуционарним и социјалним променама до којих је долазило у државама новог века и садашњице, морало се поставити питање како организовати судство и формирати судиски кадар који би, сходно и у духу свих промена до којих је дошло у једној држави па и у њеном праву, био у стању да правилно примени ново право, да фазуме нове друштвене односе, да оствари циљ и задатак новог друштвеног, државног и правног уређења, да једном речју оствари нову законитост кроз коју се, појмовно исто као и кроз ону стару коју је револуција одбацила, изражава воља владајуће класе подигнута сада такође на степен закона, и то воља нове, напредне класе која се бори за прогресивније односе у друштву (за случај буржоаско-демократских револуција то је воља либералне буржоазије која раскида окове феудализма и заснива нове буржоаске односе који су, у поређењу са феудалним односима, увек и ситурно један прогресиван корак у развоју човечанства; за социјалистичке револуције то је воља радничке класе која раскида разне форме капиталистичке експлоатације и заснива нове социјалистичке односе који претстављају даљи прогресивни корак у развоју човечанства). У таквим моментима учешће лаика у вршењу правосуђа постаје један од начина за решење овог

питања. Хитно организовати судство и то судство које ће, аналогно свим осталим државним органима израслим из револуције, бити судство новог друштва и нове државе, могуће је у таквим моментима само уз помоћ многих свесних људи новог друштва, па без обзира што они не би имали потребну стручну спрему. Ново право које револуција у први мах доноси са собом изражено је обично кроз основна правила проистекла из нових друштвених односа, а та правила — мања и по обиму и по садржини од једног потпуно изграђеног и написмено формулисаног правног система — доступна су много ширем кругу људи него што је то случај са једним устављеним и до танчина изграђеним правним системом. За њихово провођење у живот сарадња лаика постаје у таквим моментима и корисна, и нужна и могло би се рећи скоро неизбежна. При томе свака држава, у вези револуционарних промена, одређује и случајеве, начин, облик, обим итд. овог учешћа, и у томе погледу су постојале и постоје знатне разлике.

Појаву учешћа лаика у вршењу правосуђа забележиле су све значајније друштвене револуције последњих векова. Велика француска револуција је дала еклатантан доказ тога не само кроз посебне револуционарне судове него и кроз редовно судство. Социјалистичка Октобарска револуција поново је пружила слику темељитих промена у судству и увела лаике-грађане у вршење правосуђа. Народноослободилачка борба југословенских народа и социјалистичка револуција у Југославији дала је потврду нужности оваквих промена у оквиру судства. Остале државе народне демократије, а у најновије време и револуција у Кини, пружиле су такође доказ о овој појави, појави која се — као и, на пример, одузимање држављанства, национализација, прогресивно опорезивање, аграрна реформа и сл. — може критиковати са становишта „датих“, априорних, догматских, природних, вечитих (или било како их назвали) правних принципа (уколико се они са становишта праве и истинске науке уопште могу таквим назвати), али појава која претставља једну друштвену нужност, један облик борбе напредних снага за прогрес човечанства и ослобођење човека од свих стега које га вековима оквивају, па према томе и појави која са тих разлога има своје пуно оправдање пред историјом. А то значи и пред науком, јер наука не може да не води рачуна о реалности, о животу, о прогресу, јер ће наука остати наука само ако и сама буде реална, животна, прогресивна.

Учешће лаика у вршењу правосуђа долази у првом реду као израз једне добре и нужне политике у револуционарним моментима који обележавају прогресивне етапе у развоју појединих држава и народа. Као облик такве правне политике, учешће лаика у вршењу правосуђа није према томе никаква ни „дата“, ни најбоља, ни идеална, а ни вечита форма вршења правосуђа. Да ли ће и у коме обиму и облику, а посебно докле, она бити задржана и коришћена

у даљем животу појединих држава, зависи од многих елемената (степен изграђености друштвених односа проистеклих из револуције; број, стручност и политичка развијеност правничких кадрова; уздигнутост политичке свести народних маса; и др.). У њиховом изучавању треба за сваку поједину државу истраживати данашње облике овог учешћа лаика, па према томе и разлоге достојања ове појаве у многим државама, а у следству тога формулисати и теориске аргументе за или против ове појаве. Нама се пак чини да се у овом развитку може запазити једна основна тенденција: са временским одмицањем од момента револуционарних промена смањује се и обим и значај учешћа лаика у вршењу правосуђа у земљама где је до тога учешћа једанпут дошло. И то сасвим оправдано. Ново друштво изграђује своје нове стручњаке, па према томе и своје нове правнике, који ће као стручњаци преузимати све више вршење судске функције, чинећи на тај начин непотребним даље учешће лаика, или га бар знатно смањујући. У том правцу развој појединих држава показују знатну разлику, али је, као што смо већ напред нагласили, таква тенденција — бар фактички у животу ако не и кроз правне прописе — могли бисмо рећи општа. Нови људи са правничким образовањем у стању су да обезбеде пуну законитост новог друштва, и то у принципу у највећем делу судске надлежности, а то одговара и подели рада која тако суверено и нужно влада у савременом друштву, заједно са задовољењем потреба за стручношћу при обављању било које и свих јавних функција у друштву. Све те промене долазе као израз добре правне политике једне државе, и то оне реалне правне политике која мора да води рачуна о политичким аспектима, а то значи о реалности друштвених односа у савременим државама.

Бор. Т. Благојевић

ИЗРИЦАЊЕ КАЗНЕ ЗА КРИВИЧНА ДЈЕЛА У СТЈЕЦАЈУ

Одмеравање и изрицање једне казне за кривична дјела у стјецају и питања која се у вези с овим проблемом јављају све чешће постају предмет разматрања наше правне праксе и теорије. На први поглед изгледало би да је ствар потпуно јасна, јер је питање утврђивања и изрицања једне казне ријешено прописом чл. 46 Кривичног законика на једноставан начин: једнако код кривичних дјела у идеалном, као и оних у реалном стјецају. Наш Кривични законик усвојио је диобу стјецаја на идеални и реални. Код тога је пошао од појма радње као диференцирајућег елемента, при чему број остварених бића кривичног дјела као посљедица одређене радње игра пресудну улогу. С друге стране, Кривични законик изједначаје појам појединог кривичног дјела; третира потпуно једна-